

Enevold Nielsen og Thisted Kirketiende.

Ved Johan Hvidtfeldt.

EN AF DE INTERESSANTESTE PERSONER fra Thisted's Historie i den sidste Del af det 17. Aarhundrede er uden Tvivl Borgmester, senere Byfoged, Enevold Nielsen Berregaard. Det er Meningen i det følgende at undersøge denne Mands økonomiske Forhold lidt nærmere. Især i de første ti Aar efter at han ved Ægteskabet med Anne Søe Enke efter Raadmand Søren Lugge, havde faaet rigelig Kapital at arbejde med¹). Formaalet hermed er ikke blot at kaste Lys over denne interessante Mands Skikkelse, men ogsaa at belyse en Type i det nye Danmark, der opstod i Tiden efter 1660: Proprietæren, den borgerlige Godsejer, som ofte halvt ufrivilligt var kommet i Besiddelse af Jordegods, som oftest Krongods, han var blevet tvunget til at overtage. Til Slut vil vi behandle Spørgsmaalet om Enevold Niensens Fæsten af Thisted Kirketiende, idet vi derved ikke blot faar Oplysning om dette særlige Tilfælde, men ogsaa - omend kun lidt - kan bidrage til en almindelig Udredning af det vigtige og lidet oplyste Spørgsmaal om Købstadtienden.

Enevold Nielsen Berregaard var 1679 - altsaa kort efter Ægteskabet med Anne Søe - blevet Raadmand i Thisted²); i 1680 betalte han for sig selv og sine Stifbørn 31 Rigsdaler i Matrikelskat og 13 Rigsdaler i Prinsessestyr, et efter Datidens og Byens Forhold ret stort Beløb³). I 1682 ejede han i Thisted en "Kramboed med sin ejendom", som blev vurderet til 40 Rigsdaler, desuden "en gaard med it kaalhaug og kjaer, lige offuer paa hin side gaden ett lidet huus gaarden tilhør saa vel et lidet støche øde huus vest och til Ib Jacobsen 220 Rigsdaler". Disse Vurderinger var foretagne af en Kommission, som foruden at vurdere Byens Grunde ogsaa skulde revidere dens Regnskaber og gøre Indstilling om, hvem der fremtidig skulde beklæde Embedet som Byfoged⁴). Kommissionen synes at have foretrukket Enevold Nielsen, som i 1681 var blevet Borgmester⁵),

medens Borgerskabet i en Memorial, der var blevet indgivet til Kommissionen, havde ønsket, at Byfogden Emich Eriksen skulde forblive i sit Embede. Ved Afgørelsen blev der imidlertid intet Hensyn taget hertil og fra 1. Janaur at regne blev Enevold Nielsen udnævnt til Byfoged⁶). Omkring ved denne Tid havde han et Tyende paa 5 Karle og Dreng og 2 Piger, mens hans Heste- og Kvægbestand bestod af 7 Heste, deraf den ene en Ridehest, 2 Føl under 2 Aar, 3 Svin og 5 Faar⁷); altsaa slet ikke saa lidt efter Datidens Forhold. Der er ingen Tvivl om, at han nu er en af Byens rigeste Mænd, saaledes maa han betale ikke mindre end 20 Rigsdaler i Krigsstyr, kun en eneste betalte lige saa meget, nemlig Amtsskriver Jens Hansen, derfra var der igen et langt Spring ned til de 7 Rigsdaler Magister Anders gav⁸).

Kort før Udnævnelsen til Byfoged havde Enevold sammen med sin Kollega Borgmester Chr. Mortensen Lælius faaet Indførsel i Ullerupgaard, hvis Hovedgaardstaxt blev vurderet til omtrent 44 Td. Htk. Jørgen Kaas, Palle Dyre med flere fik den 16. Decbr. Kongebrev om at tilrebe og tildele enhver for sig, hvad der forholdsmæssigt kunde tilkomme ham⁹). Han maa imidlertid ikke have været tilfreds med Erhvervelsen; thi 1686 skriver han, at han vilde afstaa Ullerupgaard til Kongen uden Vederlag, selvom den dog har kostet ham over 1100 Rigsdaler og beder de høje Herrer om at befale Amtsskriveren at modtage samme Gaard, "eftersom jeg dend uden min yderste ruin icke kan beholde"¹⁰). Men ved Resolution af ⁴/₁₂ samme Aar faar han og Chr. Lælius Gaarden overdraget mod Betaling af resterende Skatter. Disse andrager 480 Rigsdaler, 1 Mark og 3 Skilling efter Jens Hansens indsendte Specifikation; Kongens Anpart i Gaarden var efter den gamle Matrikel 68 Tønder, 1 Skæppe, 1 ½ Fjerdings Hartkorn. Denne Del faar de to Herrer nu med samme Frihed og Herlighed som andre adelige Sæde- og Hovedgaarde¹¹).

Enevold Nielsen synes i det hele at have været velanskrevet ved Hove; et Bevis herpaa fik han, da han kort efter fik Bevilling paa at maatte nyde sin Hovedgaard Kjølbjgaard med tilliggende Bøndergods,

¹ P. L. Hald: Af Thisted Købstads Historie, p. 47 ff. Thisted Amts Aarbog 1910 og 1911.

² P. L. Hald anf. Sted p. 48.

³ Efter Byregnskabet, der i hans Egenskab af Raadmand er underskrevet af ham selv (Rigsarkivet), deri findes ogsaa følgende Notits: "Betalt til Enevold Nielsen raadmand for tømmer og andet, som hand paa Byens vegne og særdeles til Offuetræbroens reparation har forstragt effter Regnskab 9 Rigsdaler 4 Skilling".

⁴ Se Forord ²⁸/₁-1682; Grundtaxten findes blandt Kommissionspapirerne (Pakken Kommissionsakter vedkommende Købstædernes økonomiske Forhold. D. i Rigsarkivet).

⁵ P. L. Hald; anf. Sted p. 48.

⁶ Kop- og Kvægskatregnskab blandt Købstadregnskaber 1661 og 1670-1688.

⁷ Smtst.

⁸ Pakken med Skatteregnskaber.

⁹ Jydske Tegnelser XVII p. 94 b f.

¹⁰ Pakken med Skatteregnskaber.

¹¹ Rentekammerets Expeditionsprokol Nr. 7, Føl, 129 ff. Skødebog for Aalborg og Viborg Stifter 1681-98 Fol. 117 v-118 v. Kronens Skøder II p. 686.

ligesom ogsaa de Hovedgaarde og det Jordegods han eller hans Arvinger maatte erhverve i Landet, med de samme Privilegier, Friheder og Benaadninger, som Adelen eller Københavns Indbyggere havde paa deres Hoved- eller Sædegaarde og Jordegods; dog skulde han ligesom alle andre have 200 Td. Hartkorn til sine Gaarde; Hovedgaardstaksten maatte ikke regnes med hertil, og Bøndergodset maatte ikke, ligge længere borte end 2 Mil fra Hovedgaarden; desuden faar han Tilladelse til at have samme Rang ”udi Sæde og Gang” med den Del af Adelen, som ingen ”Charge har, der dem nogen Rang giver”¹²). Som bekendt lykkedes det ham virkelig senere (1726) at blive adlet under Navnet Berregaard¹³), en Udmærkelse, som dog kom noget sent - højt oppe i 70^{erne}, som han dengang var. Foruden Kjølbysgaard og Ullerupgaard havde han, vistnok i 1687, erhvervet Froslevgaard, som han havde købt af Tage Høg; da det kom til Stykket, vilde denne imidlertid ikke overholde Kontrakten, og den ²/₄ 1687 faar Christoffer Bastholm og Chr. Herman Helverschow Ordre til at stævne dem for sig, de skal gøre ”endelig liqvidition udi Sagen”, og, hvis det er nødvendigt, gøre Enevold Nielsen Indførsel i andet af Tage Høgs Gods¹⁴).

Ogsaa i selve Thisted gav hans økonomiske Expansionstrang sig Udslag. Uden for Thisted laa den saakaldte Raadmandseng, som laa til Byfogedstillingen efter at Magistratsembederne i 1682 var blevet ophævet, den var meget lille, idet dens Hartkorn kun beløb sig til 28 Skæpper, 2 Album, og det, der aarlig kunde avles paa den, til 8 eller 10 Læs godt Hø. Enevold Nielsen ønskede at faa denne Have til Ejendom og indsender Begæring derom. Sagen gaar sin langsomme Gang, man indhenter Erklæring fra Amtmanden, som i en Erklæring af ¹¹/₉ 1688 anslaar dens Værdi til 100 Rigsdaler. ³⁰/₃ 1689 falder Kongens Resolution, og ¹⁴/₅ udstedes Skødet, efter at Enevold har indbetalt de 100 Rigsdaler¹⁵). Som man ser, var en Handel med Kronen noget, der tog Tid. Men det var ikke blot Jordegods, han ønskede at komme i Besiddelse af, ligesom de store adelige Godsejere, til hvis Stand han faktisk gennem hele sin økonomiske Stilling, hører, erhvervede han sig ogsaa Indtægter ved, at optræde som Fæster af Tiender. Som bekendt var der oprindeligt tre Slags Tiender: Bispetiende, Kirketiende og Præstetiende; ved Reformationen inddrages Bispetienden af Staten og blev derved til Kongetienden, der som oftest var perpetueret en Stiftelse: et Hospital, en Skole eller lignende, eller ogsaa var bortfæstet.

¹² ²⁴/₁₁ 1688 Jydske Registre XVIII p. 596. Kronens Skøder II p. 689.

¹³ P. L. Hald: Anførte Sted p. 49.

¹⁴ Jydske Tegnelser XVII p. 461 ff.

¹⁵ Rentekammerets Expeditionsprotokol Nr. 8, p. 42. Skødebogen for Aalborg og Viborg Stifter 1681-98, Fol. 157 r-v. Bilag til Skødet.

Den 14. Marts 1688 sendes der et Brev til Steen Houdorph til Røneholt, daværende Stiftsbefalingsmand over Aalborg Stift og Amtmand over Aalborghus Amt, og til Henrik Bornemann, Superintendent over Vendelbo Stift, om, at Kongen har bekræftet det Fæstebrev, de den ²¹/₂ 1685 havde givet Enevold Nielsen i Thisted paa al Thisted Kirkes Anpart i Korntienden: denne var nemlig blevet fæsteledig, og den Afgift, Sognemændene plejede at betale, betaltes ikke altid fuldtud, Kirken udi sin Tiende og Indkomst til Afgang og Skade, da Kirken ikke har saadant Tillæg, at den uden Tiendens rigtige Erlæggelse kan vedligeholdes; alene til dens Reparation har det været nødvendigt at tage 127 Rigsdaler af Skolens Midler, det er derfor af Hensyn til Kirkens Bedste, at Tienden er blevet bortfæstet til Enevold og hans Hustru paa Livstid. Vilkaarene er, at der skal betales 127 Rigsdaler i Indfæstning, disse skal betales til Thisted Skole inden St. Johannesdag (²⁷/₁₂). Sammen med Sognepræsten, den ikke just for sine Dyders Skyld bekendte Anders Hæbo (1643-92), skal han beflitte sig paa, at de kan blive sat paa Rente mod tilbørlig Sikkerhed og Kaution og paa denne Maade komme Skolen til Gode Foruden at betale de kongelige Skatter af Thisted Kirke, skal han inden Fastelavn betale 86 Tønder Byg til Kirkeværgen, hvilket er ²/₂ Tønde Byg mere, end Kirken hidindtil har faaet. I Stedet for Kornet kan der ogsaa godt gives rede Penge efter hvert Aars Kapitelstaxt. Af en Mark, der kaldes Kronens Mark, og som bruges af Byens Borgere, skal han de Aar, den optages og bruges - altsaa naar dens Jord dyrkes gøre Rede for al Tienden deraf til Kirken¹⁶).

De Thisted Borgere var imidlertid ikke saa begejstrede for denne Kontrakt, som for dem let kunde kotnme til at betyde større Tiendeafgift, idet der kom en Mand til, for hvem Kontrakten kun betød en Anledning til at tjene Penge, og som derfor vilde være parat til at inddrive Afgifterne med større Iver og Omhu. Borgerne enes om at klage, og der indsendes et Klageskrift til Danske Kancelli. Klagen kom for Kancelliet og drøftedes ved et Møde den 1. Juli 1686. I Forhandlingsprotokollen finder vi et meget udførligt Referat af Borgernes Klage; i Stedet for at indskrænke os til Referater, vil vi for en Gang lade Kilden tale sit eget kraftige Sprog; vi aftrykker den Del af Forhandlingsprotokollen fra 1686, der angaar denne Sag: ”Tidsted Borgere andrager allerunderdanigst, hvorledis Byfogden der i Byen Enevold Nielsens Bierregaard af en sær Begierlighed haver tilvendt sig Byens heele Kirketiende og halve Kongetiende, som allernaadigst til Kirken er henlagt, at nyde i Feste hans og hans Hustrues Lifstiid aldeelis imoed Borgerskabets Videnskab og Samtykke, endog det aldrig tilforn har været en Fæstetiende, som formodentlig ey heller i andre Kiøbsteder skal

¹⁶ Jydske Registre XVIII p. 41 f.

befindes, og ey heller nogen Tiid verit bortfæst, mens altid været Borgerskabet tilladt at give tov tyboe skæpper biug af hver Tønde Sæde Indmarksjord till Kirkens Vedligeholdelse foruden anden dens Tilleg; tillmed siunes det og at være imod Hans Mayestæts Lov at den maatte bortfæstis, førend den Sognemændene var tilbuden, om de ville give saameget som en anden, hvorom de ikke det allerringeste har været videndis, førend den til Envold Nielsen var bortfest, og derpaa var erlanget Kongelig Mayestæts allernaadigste Confirmation, ihvorvel Loven tillader Kiubstederne at være fri for Tiende, naar de andre Middel have til dens Kircher at vedligeholde, hvilket Tidsted Kirke og haver nembli 45 Tønder Land gilde Biug, foruden andre Accidentzer, saasom Begravelser, Klokker, Stolestade og Tavlepenge, de anholder derfor allerunderdanigst, Hans Kongelig Mayestæt allernaadigst vilde tillade og forunde samtlige Tisted Byes Borgerskab at maatte fremdeelis som tilforn uforandret nyde den tillagde Konge og Kirketiendes Rettighed effter sædvanlig Skik, eller og Hans Mayestæt allernaadigst vilde bevilge dem dend imoed Fæstes Igiengivelse, paa det Kirken ikke derved skulde afgaa og de fattige Folk, som sig næstendielen af Avling ernærer, kunde vedblive”.

Det har ikke været muligt fra 1686 eller det følgende Aar at finde noget Kongebrev angaaende denne Sag; som saa mange andre er den vel blevet henlagt. Desuden var Enevold Nielsen for vel anskrevet ved Hove til, at man skulde anse det for

sandsynligt, at Borgerne vilde have noget Held med sig i deres Andragende, hvor meget eller lidet berettiget det end kunde være. Men at Enevold Nielsen ikke har været alt for vel lidt paa denne Tid i Thisted, kan vel nok anses for givet - forskellige Træk kunde ogsaa nok tyde paa, at han, naar det angik Penge, ikke altid har været af de mest blide eller hensynsfulde overfor sine Medmennesker.

Maaske er det dog snarere Konen, som her er Drivkraften. Sagnene fortæller ikke blot om hendes umaadelige Rigdom - hvilken ikke alene var sagnagtig, men virkelig i en endogsaa meget høj Grad - de fortæller ogsaa, at hun skulde have haft Forbindelse med Djævelen og ikke være død en naturlig Død, men af denne personlig være blevet hentet til Helvede. Hvor usikker og farligt det er at benytte Sagnene ved historisk Fremstilling er velkendt, maaske kan man dog i de førnævnte Sagn vove at se et Tegn paa, at hun ikke har været ganske populær, noget hendes Forhold i Besættelsessagen ogsaa kunde tyde paa.

(Historisk Årbog for Thisted amt 1931, side 189-195)